

Ola Agevall

Sociologens dubbla uppgift

ur boken

Bengt Larsson, Ylva Ulfsdotter Eriksson & Ola Agevall (red.)

Teoretiskt hantverk

Om teoretiserande i samhällsvetenskaplig forskning

Arkiv förlag 2025

FÖRSLAG PÅ KÄLLANGIVELSE:

Agevall, Ola (2025) "Sociologens dubbla uppgift", i Bengt Larsson, Ylva Ulfsdotter Eriksson & Ola Agevall (red.), *Teoretiskt hantverk. Om teoretiserande i samhällsvetenskaplig forskning*, s. 51–73, Lund: Arkiv förlag,
<https://doi.org/10.13068/9789179244033>.

Det här kapitlet ur en e-bok från Arkiv förlag distribueras fritt över internet genom *open access*. Titeln finns också tillgänglig i tryckt utgåva med ISBN: 978 91 7924 402 6.

Verket är upphovsskyddat enligt en upphovsrättslicens från Creative Commons: erkännande, icke-kommersiell, inga bearbetningar (CC BY-NC-ND), som medger icke-kommersiell användning och spridning i oförändrat skick så länge källan anges.

Arkiv förlag · arkiv@arkiv.nu · www.arkiv.nu

© Författarna och Arkiv förlag 2025

E-bokutgåva (PDF) 2025

Beständig länk: <https://doi.org/10.13068/9789179244033>

ISBN: 978 91 7924 403 3

Sociologens dubbla uppgift

OLA AGEVALL

”Sociologer”, skriver Günther Roth, ”lever av, och lider under, sin dubbla uppgift: att utveckla generaliseringar och att förklara specifika fall.” (Roth 1978: xxxvii) Om ett historiskt skeende är mänskligt och samhälleligt viktigt åligger det sociologen att försöka förstå det i dess unicitet, göra reda för varför det blivit just så och inte på något annat sätt. Men för att kunna förstå och förklara ett sådant förlopp behöver man föra en argumentation som innefattar överväganden om generalitet. Och omvänt: för varje generell syftande sociologisk utsaga kan man fråga sig hur långt dess giltighetsområde sträcker sig och hur den kan lös göras från eller knytas till konkreta sammanhang. Sociologens dubbla uppgift utgör på så sätt en aldrig vilande impuls till teoretisering av historiska sociala skeenden. Men vad innebär det, och hur går man till väga? Syftet med detta kapitel är att tillhandahålla en provkarta över olika sätt för sociologer att ta sig an och teoretisera historiska förlopp och därvid förhålla sig till sin dubbla uppgift.

Kapitlet består av tre delar, som var och en byggs med exempel från forskningen. Den första delen ägnas åt en diskussion om det historiska och vetenskaperna, vilken utgör en bakgrund till tanken om den dubbla uppgiften. I den andra delen ges exempel på hur man inom sociologin kan använda sig av historia för att konstruera gåtor och göra världen förklaringskrävande. Den tredje delen, slutligen, diskuterar Gresham Sykes klassiska arbete *The Society of Captives* för att illustrera hur man kan ta sig an sin dubbla uppgift i förklaringsarbetet och vilka överväganden man då ställs inför.

Det historiska och vetenskaperna: T. Rex, Vermeer och sociologin

SCEN 1: Det är i slutet av 1970-talet och den unge geologen Walter Alvarez befinner sig i Italien. Han är där för att studera hur Alperna och den italienska halvön en gång formats. När han undersöker de olika geologiska skikten gör han dock en annan observation. Tvärs igenom kalkstenslagren skär ett lerskikt som separerar två geologiska perioder, krita och paleogen. Under det skiktet finns stora mängder dinosauriefossil, ovanför är det alldeles tomt. Då, för sextiosex miljoner år sedan, dog alltså de stora dinosaurierna ut. Men hur gick det till? Tog det lång tid eller var det ett hastigt förlopp?

Alltmer upptagen av detta problem börjar Alvarez överväga om man kunde besvara de frågorna genom att studera lerskiktet självt. Hans idé är elegant i sin enkelhet och bygger på en väl vald indikator. Ämnet iridium finns inte naturligt på jorden. Det tillförs vår planet från rymden i mycket små men regelbundna mängder varje år. Om lerlagret innehåller små mängder iridium borde alltså dinosaurernas utdöende ha gått fort, och om det innehåller stora mängder har det i stället varit utdraget. Lerlagret visar sig innehålla stora mängder iridium, och som testet formulerats skulle det betyda att dinosaurerna gradvis försvann under ett långt utdraget förlopp. Men det är något som inte stämmer. Halterna av iridium är så höga att det skulle krävas en orimligt lång tid för ämnet att ackumuleras. Kanske är det något fel på beräkningarna? Eller är kanske iridiumhalt inte en tillförlitlig indikator trots allt?

Lyckligtvis har Walter Alvarez expertis på nära håll. Han skriver till sin far, fysikern Luis Alvarez som varit med vid Los Alamos och tilldelats Nobelpriset i fysik för sina studier av de partiklar som bildas i partikelacceleratorer. Vad kan det bero på att mina mätresultat visar så märkligt höga nivåer av iridium? En meteor, blir svaret. Vid ett meteoritnedslag tillförs jorden åtskilligt med iridium i ett slag, men det måste ha varit mycket stort för att avge ämnet i de mängder som Walter Alvarez uppmätt. Så föddes hypotesen om att det var ett förödande meteoritnedslag och den efterföljande atomvintern som blev slutet för de stora dinosaurerna (Brusatte 2018).

SCEN 2: Väggan är belamrad med hundratals reproduktioner av konstverk. De är kronologiskt ordnade, fördelade på ömse sidor av året 1420. Så grupperade framställer de ett abrupt skifte i västerlandets konsthistoria, från medeltid till renässans. På väggens högra sida finns konstverk med närmast fotografisk realism. Medeltidskonsten på vänster sida har däremot tydligt icke-realistiska drag: människokropparna är stiliserade, saknar skuggor, är inte tecknade i perspektiv, har ofta märkliga kroppsproportioner. Konstnärer tycks ha målat på ett sätt före 1420 och på ett annat sätt därefter. Kontrasten är påtaglig även för det otränade ögat. Men David Hockney, som satt upp bilderna, är allt annat än otränad. Han har själv en lång och framgångsrik konstnärskarriär bakom sig med måleri, tryck och fotografi som huvudsakliga medier. Nu vill han undersöka vad som ligger bakom brottet mellan medeltid och renässans.

Hockney är ingalunda den förste som noterat ett radikalt skifte i konsten åren kring 1420, men man har i huvudsak lämnat det oförklarat. Kan det verkligen vara så, frågar Hockney retoriskt, att konstnärer var rätt mediokra fram till dess, för att därefter mangrant bli mycket skickligare? Och om detta inte är förklaringen, hur kan skiftet då förklaras? För att finna ledtrådar koncentrerar sig Hockney på att närmare undersöka gruppen av renässanskonstverk. Det ger upphov till nya frågor. Varför är de så mörka, och varför de dramatiska skuggorna? Hur kommer det sig att formatet ofta är så litet? Varav kommer sig det märkliga blänket i rustningar, metallskålar och vindruvor? Och varför är så många av personerna på målningarna vänsterhänta?

Sammantagna börjar pusselbitarna bilda ett mönster. Majoriteten av alla människor är högerhänta – men betraktad i en spegel ser den högerhänte ut att vara vänsterhänt. Om renässanskonstnärerna börjat använda sig av speglar skulle det förklara varför de vänsterhänta är överrepresenterade i deras konst. Just detta är David Hockneys hypotes. Han föreslår att det abrupta skiftet i bildkonsten berodde på att man började utnyttja en teknisk landvinning som blivit tillgänglig. Konstnärer som Vermeer, da Vinci och van Eyck, tänker han sig, satt inuti en camera obscura – bokstavligen ”mörk kammare” – där det som skulle avbildas projicerades på en duk på väggen med hjälp av speglar och slipade linser och sedan kalkerades och fylldes i av konstnären. Så kan man förstå såväl

vänsterhäntheten som det lilla formatet, de mörka färgerna, det märkliga blänket i rustningar och vindruvor och den fotografiska realismen. Tekniken för att slipa detta slags linser, påpekar Hockney vidare, utvecklades omkring 1420, och linssliparna hörde till samma skråorganisation som målarna (Hockney 2006).

Walter Alvarez undersökning av lerskikt och David Hockneys undersökning av den västerländska bildkonsten är båda historiska studier i så måtto att de avser unika händelser. I båda fallen är det just detta som ger det vetenskapliga problemet, själva *gåtan*. Deras problem skulle renodlat kunna beskrivas så att det vid tidpunkt ett råder ett förhållande och vid tidpunkt två ett helt annat. Men på den abstraktionsnivån upplöses problemet. Överraskande blir observationerna först när de tolkas inom ramen för geologins respektive konsthistoriens begreppsvärldar och kunskapsläge. Då blir å andra sidan den enkla jämförelsen mellan ett före och ett efter desto mer frapperande. Som vi ska se under nästa rubrik är detta – att använda sig av ”historia som överraskning” för att konstruera en gåta – en möjlighet som i lika mån står öppen för sociologin. Men dessförinnan finns det mer att säga om det historiska och vetenskaperna. I tre korta punkter ska jag stegvis klargöra varför studier av *Tyrannosaurus rex* försvinnande och Vermeers målarkonst har fått inleda en text om sociologiskt teoretiserande.

1. *Historisk tid och abstrakt tid*. I sitt kapitel i denna bok beskriver Bengt Larsson en spelöppning – konstaterandet att ”någonting har hänt” – som kan vara både produkten av och impulsen till teoretiserande. Alvarez och Hockney är exempel på detta. Men de har mer gemensamt. För att få detta att framträda behöver vi introducera ytterligare ett exempel som verkar kontrasterande. Under sina experiment med katodstrålning kom fysikern Wilhelm Röntgen av en händelse att upptäcka en ny typ av strålning: det började plötsligt lysa på ställen dit katodstrålningen inte borde kunna nå. Någonting hade verkligen hänt. Eftersom den nya strålningen var okänd döpte han den till *X-Strahlen* (på engelska heter det alltså *X-rays*; på svenska säger vi röntgenstrålar). Fysiken hade tillförts ett nytt förklaringsobjekt som det gällde att kartlägga, förstå och

införliva med det samlade teoriförrådet. Jämför man Röntgens arbete med Alvarez eller Hockney så framträder nu en påfallande skillnad. De individuella strålarna och deras individuella effekter i ett laboratorium i Würzburg 1895 är skäligen ointressanta för fysikern. Själva poängen är ju att de är utbytbara, att andra individuella strålar av samma slag ska ge upphov till samma effekter på andra platser och i andra tider. Så är det varken för Hockney eller för Alvarez. Övergången från medeltids- till renässanskonst inträffade bara en gång och de stora dinosaurierna dog bara ut en gång. De händelser Hockney och Alvarez intresserar sig för är i den meningen inte utbytbara. Det som har hänt utspelar sig i Röntgens fall i en tom, abstrakt tid; för Hockney och Alvarez äger det som har hänt rum i en historisk tid, fylld med verkliga händelser i viss bestämd sekvens. Den kontrasten åskådliggör att spelöppningen "någonting har hänt" har olika underarter och kan leda undersökningen i olika riktningar.

2. *Att förklara enskilda fall eller att utveckla generaliseringar.* Alvarez och Hockneys studier förenas således av att de är *historiska*. Skillnaderna dem emellan är förstås stora: den förre är naturvetare, den senare konstnär och konsthistoriker. Just därför är likheterna värda att lägga märke till. Hockney bygger till exempel delar av sin argumentation på optisk teori, som förutsäger hur bestämda typer av linser förvrider den projicerade bilden, vilken i sin tur kan jämföras med enskilda konstverk. Därmed använder han sig av teoretiskt vetande med vidsträckta giltighetsanspråk på samma sätt som Alvarez när han vänder sig till partikelfysiken för att finna lämpliga indikatorer. Men båda står också inför uppgiften att förklara hur och varför en historiskt unik händelse inträffade. Uppgiften består då i att avgöra om och argumentera för att bestämda allmänna teorier är relevanta för förståelsen av den historiskt specifika empirin – en kasuistik och argumentationskonst av annan karaktär än fastslåendet av lagar eller ren händelsehistoria. Skillnaden mellan Hockneys och Alvarez studier måste därför sökas annorstädes: antingen i studieobjektets art – kultur respektive natur – eller i skälen till att den historiska undersökningen är av intresse. Här intresserar vi oss för det senare. Man kan tänka sig att Alvarez arbete med att undersöka varför dinosaurierna dog ut blir intressant på grund av förhoppningen att det i framtiden kommer att bidra till

att utveckla eller modifiera generaliseringar eller till att förfinas det begreppslika, teoretiska och metodologiska instrumentarium som är förutsättningen för sådana bidrag. Tänker man så, har studien betydelse i den mån den är av samma slag som Röntgens, nämligen i den mån den bidrar till generaliseringar inom något vetenskapsområde. Men man kan också tänka sig att förståelsen av varför dinosaurierna dog ut är intressant i sig själv och skulle förbli så även om arbetet inte resulterade i något nytt generaliseringsrelevant vetande. Så har vi inte svårt att föreställa oss arbetet med att förstå det konsthistoriska skiftet från medeltids- till renässanskonst, vars betydelse i allmänhet inte görs avhängig av studiens möjliga bidrag till generaliseringar. Arbetet anses i stället viktigt i sig självt och av andra, värderelaterade skäl. Ju mer en undersökning av ett historiskt förlopp motiveras med hänvisning till dess bidrag till teori, desto mer går den i riktning mot generalisering; ju mer den intresserar oss i sig själv, desto mer drar den mot att förklara enskilda fall. Men Hockneys och Alvarez undersökningar är underbestämda eller tvetydiga i det hänseendet. Man kan hålla konstens förändring och dinosaurernas massdöd för gåtor som är värda att förklaras i sig själva, men för att kunna konstruera och lösa de gåtorna behöver vi också göra överväganden om generalitet. På samma sätt förhåller det sig med sociologiska undersökningar.

3. *Att välja sitt studieobjekt.* Sociologer väljer inte sina studieobjekt enkom för att de är det lämpligaste medlet att utveckla eller pröva en viss teori eller begreppsram. Kapitalismens framväxt, förändringar av kriminalitetens former och utsträckning, effekter av utbildningssystemets funktionssätt bland ett lands befolkning, tilltagande barnfattigdom, de sociala förutsättningarna för att minska människans miljöpåverkan, våld i nära relationer eller digitaliseringens verkningar – allt detta är exempel på teman som kan förmodas intressera sociologer i kraft av deras samhällslika betydelse. Sådana studier kan röra sig i riktning mot att förstå det enskilda fallet eller i riktning mot att utveckla generella begrepp och generaliseringar, men få är nog benägna att helt offra det ena till förmån för det andra. Man behöver både förklara specifika fall och utveckla generaliseringar, man behöver omvandla en händelse till en sociologisk fråga, man behöver pröva allmänna teoriers giltighet och relevans för förståelsen av det enskilda fallet och man

behöver utveckla sådana teorier genom att varsamt lösgöra fallen ur sina historiskt specifika sammanhang. Det ger också skäl att tänka på teoretisering som en sociologisk rutinaktivitet som berör flera moment i en sociologisk undersökning (se Larsons och Ulfsdotter Erikssons kapitel i denna bok). Återstoden av denna uppsats kommer att ägnas åt att ge exempel på hur detta kan gå till.

Historia som överraskning

Hockneys och Alvarez exempel visar med all tydlighet att historia kan användas vid *konstruktionen av forskningsproblem*. Den möjligheten står också sociologin till buds. Men hur går man till väga för att omvandla en historisk händelse eller sekvens till något överraskande, till en gåta som behöver sociologiskt förklaras? De två exempel som följer här nedan är avsedda att illustrera hur detta låter sig göras, dels med utgångspunkt i en *empirisk områdesöversikt*, dels i anslutning till sociologiska begrepp och den sociologiska *litteraturen*. Mitt första exempel handlar om mobbningsbegreppets historia.

För tjugo år sedan var jag på konferens i San Francisco där jag presenterade ett papper om fenomenet mobbning. Av papprets argumentation minns jag inte mycket. Däremot minns jag frågestunden och den artiga frågan från en av sessionsdeltagarna, som undrade varifrån termen mobbning egentligen kom. Mitt papper handlade ju om fenomenet mobbning, inte om begreppet och dess historia, men som rosenkindad ung akademiker ville jag inte bli svaret skyldig. Ur minnet drog jag fram ordboksdefinitioner och vad jag läst om ordet i uppslagsverk och korthuggna notiser i avhandlingar och artiklar som i likhet med mitt papper intresserade sig för fenomenet snarare än ordet. Med det underlaget tycktes mobbning hänga ihop med engelskans *mob*, pöbel. I bästa göticistiska stil försökte jag associera mig fram till hur detta kunde tänkas hänga ihop med det beteendevetenskapliga mobbningsbegreppet. Varken jag själv eller sessionsdeltagarna blev så mycket klokare av detta, och jag var lättad när det var slut och jag kunde slinka iväg från artiga frågor och lika artiga applåder. Men efteråt fortsatte frågan att gnaga. Varifrån kom egentligen ordet? När och var uppstod det i en form och med en innebörd som var relevant för hur

begreppet används i dag? Sådana frågor kan bara besvaras genom att man behandlar ordets historia som ett empiriskt objekt.

Därmed uppstod nya problem. Även om jag hade läst in mig på litteraturen om mobbning så handlade den om något annat, om fenomenet snarare än om begreppets historia. De begrepps-historiska ansatser jag var bekant med, såsom Reinhart Kosellecks arbeten eller Niklas Luhmanns texter om samhällsstruktur och semantik, ingick som delar i mycket specifika projekt. I dem handlade det om att undersöka begreppsförändringar som indikatorer på och moment i övergripande sociohistoriska skeenden. Något sådant hade jag nog inte att göra med här.

I avsaknad av såväl forskningsläge som teorier återstod bara att skaffa sig så mycket sakkunskap som möjligt och ordna den i en *områdesöversikt*. Var börjar man leta? Själv började jag med att konsultera SAOB (*Svenska Akademiens ordbok*). Till skillnad från vanliga ordböcker är SAOB en historisk ordbok som kartlägger det svenska språket från Gustav Vasas tid och fram till våra dagar. Det visade sig dock att ordet mobbning inte fanns med. "Mobba" fanns, men då inte som verb utan som substantiv, syftande på en skalbagge i insektordningen *hemiptera*. Helt utan informationsvärde var ändå inte detta. Band 17 av SAOB, som borde ha innehållit de ord jag sökte, trycktes 1945; mobbning måste alltså ha flyttat in i svenska språket efter andra världskriget. Men exakt när? Nästa steg blev att åka till SAOB:s arkiv i Lund. I arkivet finns alla de belägg samlade som legat till grund för den tryckta upplagan, men också belägg som tillkommit därefter. Här fanns exempel som visade hur det engelska verbet *mob* funnit vägen in i svenskan redan på 1950-talet, med belägg som exempelvis handlade om att "den guldhårige pianisten Liberace mobbades på Waterloo Station i London av hundratals vettvilliga engelska tonårsflickor, som skrek 'älskade, drömpojke' etc. och sedan svimmade till höger o. vänster i sympatiska polisarmar". Inte heller detta fångade dock något som kunde liknas vid mobbning i den bemärkelse jag hade för ögonen. Sådana belägg lät vänta på sig till decennieskiftet 1970, men då blev de i gengäld desto fler. Någonting hade uppenbarligen hänt vid den tidpunkten.

Många av de tidiga beläggen förekom i tidningsmaterial – reportage, artiklar och insändare – följt av barn- och ungdomsböcker

och, några år in på 1970-talet, även myndighetsmaterial och akademiska arbeten. Områdesöversikten kunde nu fokuseras till åren omedelbart före och efter 1970 och ta fasta på både de konkreta texter som beläggen förekom i och en vidare klass av publikationstyper. Jag gick igenom dags-, kvälls- och veckotidningar med hjälp av de tidningsdatabaser som fanns tillgängliga, men eftersom databaserna vid denna tid hade mycket begränsad täckning fordrades också en genomgång av stora mängder mikrofilm. Andra nyhetskällor kartlades via *Röster i radio och TV* och Ljud- och bildarkivet på Östermalm i Stockholm. Därefter gick sökandet vidare i barnböcker, ungdomsböcker och teaterpjäser liksom i *Aktuellt från Skolöverstyrelsen*, olika skrivelser från Skolöverstyrelsen samt Libris.

Områdesöversikten gav vid handen att ordet mobbning katalpulterades in i svenskarnas kollektiva medvetande vid ett alldeles bestämt datum. Den 13 november 1969 inleddes en artikelserie i *Dagens Nyheter* som etablerade ordet mobbning i svenska språket. Den tog sin utgångspunkt i en artikel som Peter-Paul Heinemann skrivit i den lilla tidskriften *Liberal Debatt* tidigare samma år, där han reflekterade över de trakasserier som hans utlandsadopterade son hade blivit utsatt för, ett fenomen som Heinemann alltså benämnde "mobbning". I någon bemärkelse var den ursprungliga frågan besvarad. Det gick att säga med stor exakthet när termen mobbning introducerades. Om inte annat var detta ett litet empiriskt bidrag till svensk språkhistoria, och ett sådant är viktigt i sig självt. Men är det sociologiskt intressant? Något mer måste till för att omvandla den rena händelsen till något överraskande, till en gåta i behov av sociologisk förklaring.

Faktum är att områdesöversikten resulterade i något mer än fastställandet av ett datum. Två saker var omedelbart slående i det material jag samlat in. Den första var att man i den initiala, intensiva spridningsfasen var så överens om vad mobbning var, vad som orsakade den och vilka som drabbades. Mobbning var synonymt med gruppvåld, den drabbade (fysiskt) avvikande individer (invandrare, adoptivbarn, handikappade etc.) och ökade med stadens, skolans och skolklassens storlek. Varifrån kom den bilden? Varifrån hämtades föreställningarna om vilka som drabbas och om mobbningens orsaker och mekanismer? Det gåtfulla i detta accentueras av det förkrympta tidsperspektivet. Det andra som var slående i materialet

var nämligen hur fort allt gick. Bara tio dagar efter det att ordet mobbning introducerats i *Dagens Nyheter* fanns insändare som berättade om hur mobbning tagits upp i skolan, men mer frapperande ändå var att mobbning korades till både årets modeord och årets tema i barnlitteraturen 1970 och att den första pjäsen om mobbning hade premiär i februari 1970. Läger man ihop dessa båda pusselbitar framstår diskussionen om mobbning verkligen som överraskande. Hur var det möjligt att skriva, repetera och sätta upp en pjäs om mobbning, en företeelse som namngivits bara fyra månader tidigare, och som det av naturliga skäl inte fanns några undersökningar om? Hur kunde barnböcker på temat hinna skrivas och utges i en sådan omfattning att mobbning blev årets tema samma år? Och hur kunde diskussionen i dessa böcker, liksom diskussionen i stort, bli så samstämmig i fråga om vad mobbning var och hur den uppstod? Med områdesöversikten som underlag blev mobbningsbegreppets före och efter till *en kunskapssociologisk gåta* (se Agevall 2007 och 2008).

Genom att områdesöversikten orkestrerades på det här sättet konstruerades och abstraherades problemet. Därigenom fick min undersökning också syskon i den samhällsvetenskapliga litteraturen – till exempel i form av studier av hur föreställningar formas, såsom Edgar Morins *Ryktet i Orléans* (Morin 1971 [1969]), Gary Alan Fines och Bill Ellis *The Global Grapevine* (Fine & Ellis 2010) och Walter Lippmanns *Public Opinion* (Lippmann 1997 [1922]) – som kunde ingå i en framtida litteraturöversikt eller bidra till en ny teoretisk inramning av mobbningsbegreppets historia. Litteraturöversiktens roll vid konstruktionen av historiskt turnerade forskningsproblem ska vi strax återkomma till. Men i min studie av mobbningsbegreppets historia konstruerades som sagt forskningsproblemet snarare med utgångspunkt i områdesöversikten, och det finns ytterligare en aspekt av detta som är värd att beröra innan vi lämnar exemplet.

För att kunna omvandla den historiska sekvensen till ett sociologiskt problem gällde det att konstruera en ram inom vilken den framträdde som överraskande. Men sociologer är inte ensamma om att tolka den sociala världen. Det gör även de som lever i den, och för dem verkar den sociala världens företeelser inte alltid vara förklaringskrävande. En religionssociologs fråga om varför bestämda

trosföreställningar vidmakthålls inom en bestämd grupp kan för gruppen själv framstå som krystad eller hädisk. "Vi tror så för att det är sant" eller "vi tror för att det är Guds vilja att vi ska tro". Den sociolog som vill undersöka ett samhälles genusmönster kan på samma sätt mötas av föreställningar om att det inte finns något att förklara, för det ligger i mäns och kvinnors natur att de gör olika saker och tänker på olika sätt. På motsvarande sätt kunde man tänka kring hur mobbningsbegreppet togs emot i Sverige. Var enigheten stor om vad mobbning var, vad den berodde på och vilka som drabbades, så berodde det kanske på att föreställningarna var sanna och att den nya termen bara satte ord på något som mäniskor kände igen sig i; då vore det inte heller så konstigt att det gick fort för ordet att spridas. Exempel av det här slaget pekar på att man vid formuleringen av sociologiska forskningsproblem ofta behöver avkläda den sociala världen dess naturlighet. Även detta är en aspekt av det teoretiska hantverket, och här har historiska jämförelser också sitt särskilda värde. Gentemot föreställningen att det ligger i flickors natur att uppskatta rosa kläder kan sociologen anföra att färgen rosa under en tidigare epok ansetts så manlig att kvinnor inte kunde bära den; och kan religionssociologen visa att en religiös grups föreställningsvärld varierat över tid, så upprättar man ett förklaringsobjekt som inte låter sig upplösas genom hänvisningar till föreställningens inneboende sanning. Den sociala världen denaturaliseras, och vi har fått något att förklara.

Låt oss nu skifta fokus till vårt andra exempel, som illustrerar ett annat sätt att använda sig av historia som överraskning för att konstruera ett forskningsproblem. I de flesta sociologiska studier konstrueras forskningsproblemet inte enbart med utgångspunkt i empiriska områdesöversikter. Kunskaper om sakförhållanden behövs förvisso i all seriös forskning, men därutöver använder man sig i det typiska fallet av *tidigare forskning* för att ge stadga åt den egna studien och säga något om vilket vetenskapligt samtal man avser bidra till (se Hultmans kapitel i denna bok). De vetenskapliga publikationer som avgränsar ett forskningsfält utgör ett förråd av teorier, begrepp, metoder och resultat, men de är också en uppfordran att vidareföra, kritiskt pröva och bestämma gränserna för resultat och argument. Av alla dessa skäl är litteraturöversikten central vid bestämningen av sociologiska forskningsfrågor.

Härnäst ska vi ge ett exempel – denna gång inom professions-sociologins område – på hur ”historia som överraskning” kan användas i samband med litteraturöversikter som ett sätt att konstruera sociologiska gåtor.

I början av 2010-talet blev jag indragen i ett större projekt under ledning av Lundasociologen Thomas Brante. Projektet syftade bland annat till att kartlägga det svenska professionella landskapets framväxt och omvandlingar och var organiserat så att professionerna delades in i en serie professionella fält som var bestämda efter funktion och som vart och ett omfattade professioner av olika generationer. Två forskare skulle arbeta tillsammans för att studera respektive fält. Själv skulle jag arbeta i lag med Gunnar Olofsson, och det föll på vår lott att undersöka den högre utbildningens professionella fält (se Agevall & Olofsson 2019).

En översikt av den professionssociologiska litteraturen gav vid handen att det fält vi skulle ansvara för intog en särskild ställning i det professionella landskapet. Harold Perkin hade i sina professionsstudier kallat universitetslärarna för en ”nyckelprofession”, med vilket han avsåg att de dels utbildade de övriga professionerna, dels försörjde dem med vetenskaplig forskning. Bland de många försök som gjorts att definiera begreppet profession tog flera mycket riktigt fasta på att utbildningen till yrkena i fråga var förlagd till högre utbildningsinstitutioner (t.ex. Ben-David 1963; Bledstein 1976), och även i idealtypen för professionalism ingick att yrkesutbildningen äger rum inom den högre utbildningens ram (Freidson 2001). Inom professionssociologin fanns vidare en diskussion om huruvida vår förståelse av professioner i alltför hög grad var avpassad efter det anglosaxiska 1800-talet och den grupp av professioner som var framträdande där och då. Fungerade professioner på samma sätt på kontinenten och i Skandinavien? Att begreppet profession exporterats från Storbritannien och USA stod helt klart: när Talcott Parsons klassiska text om professioner skulle översättas till tyska på 1960-talet (Parsons 1964) så fick man översätta det till *akademische Berufe* (akademiska yrken) för att fånga in vad som avsågs. Även detta underströk dock hur centrala universiteten och deras lärare var i det professionella landskapet.

Definitionerna av profession betonade inte bara att förberedelsen för yrkesutövning skulle vara förlagd till högre utbildning – även

vetenskaplig forskning tilldelades en konstitutiv roll. "Att professionerna förvaltar vetenskaplig kunskap", skrev Harald Grimen, "har kommit att anses som ett viktigt drag som skiljer dem från andra yrken" (Grimen 2008). På sätt och vis framstod det mest som en förlängning av föreställningen att professioner utbildas inom ramen för högre utbildning. Professioner utbildas vid universiteten, och vid universiteten bedriver man vetenskaplig forskning. "Utbildningen inom högskolan", heter det i högskolelagen § 2, "skall bygga på vetenskaplig grund." Litteraturöversikten utmynnade därmed i en bild av den högre utbildningens professionella fält som centralt i det professionella landskapet. Man kunde rent av avläsa om ett yrke hörde till de klassiska professionerna, till semiprofessionerna eller till preprofessionerna genom att undersöka när utbildningen till det blivit en del av den högre utbildningen.

Den undersökningsuppgift vår forskarduo blivit ålagd bestod i att kartlägga hur den högre utbildningens professionella fält vuxit fram och omvandlats, med särskild hänsyn till när och hur olika yrken dragits in i akademien. Mot bakgrund av de diskussioner som fördes inom professionssociologin var det lämpligt att börja undersökningen med en sidoblick på det anglosaxiska 1800-talet och jämföra detta med situationen i Sverige. Här väntade dock en överraskning.

Om det funnits en alltför stor förlitan på det anglosaxiska 1800-talet i sociologins förståelse av professioner så var det en förbryllande bild som tonade fram. Till att börja med var det vid denna tid inte utmärkande för professionerna att de utbildades vid universiteten. Tvärtom. När John Stuart Mill tillträdde som rektor vid St Andrews universitet i Skottland noterade han att man visserligen kunde ha olika uppfattningar om vad ett universitet är, men att man åtminstone var någorlunda överens om vad det inte är. "Det är inte platsen för professionsutbildning. Universiteten är inte till för att lära ut den kunskap som människorna behöver för att kunna idka något visst näringsfång" (Mill 1867: 5). Samma sak med relationen mellan profession och vetenskap. Matthew Arnold skrev ett år senare om den professionella klassen att den "har fått en förnämlig fostran och blivit utrustade med goda kvaliteter och ledaregenskaper, men saknar varje föreställning om vetenskap" (Arnold 1868: 277). Relationen mellan universitet och vetenskaplig forskning var

också den en annan än förväntat. Bland de briter som bidragit med stora vetenskapliga upptäckter under denna epok var påfallande många som inte verksamma vid universiteten – bland dem Michael Faraday, Charles Darwin, Edward Jenner, Joseph Priestley, Thomas Malthus, David Ricardo, Humphry Davy, George Cayley, Thomas Wedgwood, Richard Arkwright, Evelyn Crompton och James Nasmyth. Den professionssociologiska litteraturöversikten gav på så sätt upphov till en alldeles ny gåta: Hur kom vi från 1860-talets situation – där universiteten kännetecknades av att inte ägna sig åt professionsutbildning, där de professionella saknade begrepp om vetenskap och där vetenskap till övervägande del bedrivs utanför universiteten – till 1960-talets situation, där förberedelsen för yrkesutövning ägde rum inom ramen för högre utbildning, där professioner förvaltade vetenskaplig kunskap och där forskning var centralt för universiteten?

De två studier jag beskrivit ovan, den av mobbningsbegreppets historia och den av professionernas förhållande till universiteten, är båda exempel på historia som överraskning. Precis som i fallet med Alvarez och Hockneys undersökningar handlar det om att förklara förlopp som ägt rum i en historisk tid fylld med verkliga händelser i en specifik sekvens. Och precis som i deras undersökningar är förloppen av intresse i sig själva: det har ett värde att förstå och förklara de enskilda fallen, även om det skulle visa sig att de inte är av särskilt intresse för arbetet med någon allmän teori. Det exempel som diskuteras under nästa rubrik är ytterligare en variation på detta tema. Men det är därtill avsett att introducera något mer och annat: medan exemplen ovan handlar om hur man kan skapa sig något att förklara, så handlar det här om att skapa en förklaring. Här, om inte förr, ställs sociologens dubbla uppgift på sin spets.

Kontexter och konfigurationer: specifikt och allmänt i det amerikanska fängelsets logik

Gresham Sykes utgav 1958 en studie som han kallade *The Society of Captives. A Study of a Maximum Security Prison*. Grundproblematiken i boken tecknas med hjälp av en historisk observation. Inläsning, skriver han, må vara lika gammalt som samhället självt, men det är först i modern tid som det har blivit en bestraffningsmetod

och statens huvudsakliga sätt att hantera kriminella. Dessförinnan var fängelset en tillfällig förvaring i väntan på det egentliga straffet. Men så inträffade något som förändrade fängelset och dess funktion, och åren omkring sekelskiftet 1800 föddes det moderna fängelseväsendet. Även Gresham Sykes använde sig således av figuren ”någonting har hänt”.

Sykes hade mycket väl kunnat göra brottet mellan den äldre och den nya bestraffningsordningen till undersökningens förklaringsobjekt – vilket är just vad Michel Foucault gjorde i sin studie *Övervakning och straff* (Foucault 2017 [1975]). En sådan undersökning hade rört sig i riktning mot att förklara ett enskilt fall och liknat exemplen ovan. Men Sykes är inte intresserad av att förklara den förändring han beskriver. Den figurerar som kontrast. Genom jämförelsen med äldre tiders ordning styrs uppmärksamheten mot det moderna fängelsets särskilda egenskaper. Därefter har den historiska jämförelsen ingen funktion i argumentationen – den är som en startraket som behövs vid uppskjutningen för att sedan falla tillbaka mot jorden.

Till det moderna fängelsets utmärkande drag hör att fångarna delar vardag med varandra och med sina fängvaktare under lång tid. Därigenom utgör det ett eget samhälle, ett fångsamhälle, vars spelregler och funktionssätt man kan utforska på samma sätt som man utforskar Österlen (Hansen 1952), ett juniorbasebollag (Fine 1979) eller pizzabranschen (Hultman 2013). Fängelset framställs som en social värld, sidoordnad med andra sociala världar. Samtidigt är det en social värld med mycket speciella förutsättningar: det moderna fängelset är ett system av total makt, vars själva idé är att straffa fångarna genom att hålla dem avskilda från omvärlden.

Scenen för Gresham Sykes studie är Trenton i New Jersey på den amerikanska östkusten, och undersökningen avser invånarna i ett enda byggnadskomplex, säkerhetsanstalten New Jersey State Maximum Security Prison. Det är ett specifikt, konkret fängelse med individuella särdrag, vars egenskaper Sykes vinnlägger sig om att beskriva. Vi får till exempel veta att fängelset rymmer 1 200 fångar som en normal dag vaktas av ungefär 90 vakter, och att de alla är sammanträngda på knappt 55 000 kvadratmeter. Vi får veta när fängelset är byggt och hur det är uppbyggt, hur fångpopulationen är sammansatt, hur stora cellerna är, hur vakterna är beväpnade.

Sykes beskriver de verksamheter som pågår inom detta begränsade rum, från frisersalong till tvätteri, kontor, verkstad, fängelsekapell, matsalar, kök, avrättningsplats, celler och det "centrum" varifrån verksamheten styrs. Han beskriver hur vardagsrutinerna ser ut och det regelverk som omgärdar dem. Till kontexten hör också det omgivande samhället, dess rädslor och känslor och föreställningar om vad fängelsestraffet ska åstadkomma.

Som vi strax ska se tillmäts sådana lokala egenskaper betydelse när Sykes förklarar den sociala ordningen i det fångsamhälle där han utfört sin studie. Men vad innebär detta för studiens anspråk på generalitet? *The Society of Captives* syftar ju inte bara till att förklara vad som händer på fängelset i just Trenton, utan det konkreta fängelset är ett fall av en allmän klass som Sykes vill säga något om. Ju mer mönstren i det studerade fängelset förklaras med hänvisning till dess specifika konfiguration av egenskaper, desto mer kan man dock betvivla att fallet representerar hela klassen av fängelser. Sociologens dubbla uppgift, att utveckla generaliseringar och att förklara specifika fall, drar henne i så måtto åt motsatta håll. Samtidigt är uppgifterna oupplösligt förbundna med varandra. Hävdar man att en specifik konfiguration av egenskaper ger upphov till ett bestämt resultat i ett specifikt fall, så underförstås att samma konfiguration, allt annat lika, bör ge upphov till samma resultat annorstädes. Det är i sig ett anspråk på generalitet. Och omvänt: för den som intresserar sig för att utveckla generaliseringar eller tillämpa generella teorier återstår det att visa hur just dessa har bäring på specifika situationer och fall. Problematiken är således inte av sådan art att man kan göra sig kvitt den eller lösa den en gång för alla; den hör snarare till det sociologiska tankelivets perenner och måste hanteras på nytt i varje ny forskningsuppgift. I den meningen är teoretiserande verkligen ett hantverk, eller varför inte en konst (Swedberg 2014).

Hur resonerar då Gresham Sykes? För våra syften är det instruktivt att följa en av argumentationslinjerna i boken, den som handlar om "den totala maktens defekter" och avhandlas i bokens tredje kapitel. Vid första påseende tycks ju fängelsebyråkratin ha närmast oinskränkt makt. Fångarna är inlåsta, övervakade dygnet runt av beväpnade vakter, reglementerade i sina rörelser och förehavanden. Ändå fogar sig inte fångarna. Långa listor över överträdelser upp-

rättas varje vecka, och vakternas händelserapporter vittnar om frekventa hot, konfiskerade knivar, överfall och ordervägran. Om man som Max Weber betraktar makt som sannolikheten att få sin vilja fram trots motstånd (Weber 1983 [1922]: 37), så ter sig fångvaktarnas makt högst osäker och ofullständig, alla maktbefogenheter till trots. Sykes skapar sig här en gåta. Mot bakgrund av Webers maktbegrepp, och med tanke på att asymmetrin mellan fångar och fångvaktare knappast kunde vara större, framträder fångarnas ohörsamhet som förklaringskrävande. Den bakomliggande förmodan är att samma maktproblematik vidlöder varje fångsamhälle, och uppgiften består i att förklara denna strukturegenskap. Likväl måste Sykes bygga förklaringen på vad han finner i just detta fall, på en bestämd plats i en bestämd tid.

I Sykes förklaring till den totala maktens ofullständighet handlar det inte om att bestämma nettoeffekten av någon enskild faktor. Snarare pekar han på den samtidiga närvaron av *flera* faktorer, en *konfiguration* av faktorer. Förklaringar av det slaget, som så att säga rör sig på molekylär snarare än på atomär nivå, är vanliga i fallstudier, historiska studier och kvalitativa studier. Sykes diskuterar fyra sådana faktorer (Sykes 1958: 52ff.). De tre första är negativa och handlar om frånvaron av sådant som i andra sociala sammanhang bidrar till att vidmakthålla social ordning: (1) I fängelset kan man inte förlita sig på de intagnas plikt-känsla och deras föreställningar om styrets legitimitet. (2) Fångvaktarnas rena råstyrka och våldskapacitet är en otillräcklig ordningsgarant, och (3) det saknas ett effektivt system av legitima belöningar och bestraffningar.

I fråga om dessa faktorer kan man göra två observationer som berör Sykes arbetssätt. För det första, och med tanke på hans tankemodell, skulle det räcka med att en av faktorerna ändrades för att resultatet skulle bli ett annat – men detta förblir något som förutsätts utan att prövas i studien. För det andra vilar identifieringen av faktorerna på Sykes bruk av samhällsvetenskapernas teori- och begrepps-förråd. De båda första punkterna härstammar direkt från Max Webers diskussion om makt (*Macht*) och auktoritet (*Herrschaft*) i *Ekonomi och samhälle* (Weber 1983 [1922]: 37f.), medan den tredje är hämtad från utilitaristisk samhällsteori (jfr Parsons 1937). Sykes analys förutsätter således en etablerad begreppsvärld där enskilda begrepp får tjänstgöra som spårhunds-begrepp, och den

empiriska uppgiften består i att visa varför, i vilka avseenden och på vilka sätt man i det undersökta fängelset saknar möjlighet att styra med belöningar och bestraffningar, få legitimitet för fängelsereglementet eller förlita sig på överlägsen våldskapacitet. Längre fram i denna bok behandlas mer ingående begreppens roll (se kapitlet av Viscovi), deras användning i tematisk empirisk analys (se kapitlet av Hiltunen & Marekovic) och vad som gör ett begrepp vällyckat (se kapitlet av Persson). Här ska vi i stället övergå till att resonera om den fjärde faktor som enligt Sykes bidrar till den totala maktens defekter, nämligen (4) att *vakterna är obenägna att genomdriva fängelsets reglemente*. Den punkten har en annan ställning än de övriga i Sykes argumentation.

Det är inte svårt att föreställa sig att fångar inte låter sig övertygas om att fängelseregimen ska åtlydas för att den är legitim eller att de belöningar och bestraffningar som kan delas ut i ett fängelse endast obetydligt påverkar fångens situation och därför fungerar dåligt som incitament. Det bereder heller inga svårigheter att visa att en ordning som upprätthålls enkom genom hot om våld är instabil, och man kan rent av se det rimliga i instruktionen till fängsvaktarna att de, i händelse av fångupplopp, inte ska använda utan kasta ifrån sig sina batonger och vapen för att inte provocera fångarna att utsätta dem för grovt våld. Men att *fängsvaktarna* skulle vara ovilliga att säkerställa att fängelsets regelverk efterlevs till punkt och pricka framstår som mera kontraintuitivt. Detta är studiens *pièce de résistance* och en punkt där Sykes gör bruk av den empiriska detaljrikedomen från undersökningen av högsäkerhetsfängelset i Trenton. Därigenom illustrerar den också, som vi ska se, den inneboende spänningen i sociologens dubbla uppgift.

Argumentationen som berör fängsvaktarnas förhållningssätt spänner i själva verket över flera av bokens kapitel, som vart och ett karterar fängelsets kontext och fogar element till den *Gestalt* som gör förhållningssättet begripligt. Hit hör, till att börja med, ett resonemang om den straffideologi som beledsagade det moderna fängelsets födelse i Västerlandet. När fängelset övergick från att vara förvaring i väntan på ett straff till att utgöra straffet knöts till fängelsestraffet olikartade föreställningar om vad det skulle åstadkomma. Förutom att det skulle hålla farliga individer åtskilda från den övriga befolkningen har man uppfattat det som samhällets

vedergällning mot förövare, som avskräckning och som ett sätt att återanpassa de dömda till samhället.

Det som gör skildringen av dessa idéer om straffets funktion till något annat än pliktskyldig bakgrund är att de olika föreställningarna omsätts i organisatoriska regler och procedurer. I Trentonfängelsets mycket detaljerade regelsamling finns bestämmelser om så olikartade saker som att fångarna ska ha en god hållning och inte ha händerna i fickorna när de går på led till och från cellerna, att de ska släcka lyset och kontrollera att vattnet är avstängt när de hör matklockan ringa, att allt spel och dobbel är förbjudet, att fångar inte får tala med eller gestikulera mot personer som besöker institutionen, att homosexualitet inte är tillåten, att de får spendera högst tjugofem dollar i månaden på tobak, godis, tvål och annat i fängelsebutiken, att fången bara tillåts ett litet antal besök och brev och så vidare. Många av reglerna motiveras med hänvisning till säkerhet och ordning, men andra är svåra att tolka som något annat än bestraffning. De olika reglerna svarar, menar Sykes, mot olika normativa och ideologiska föreställningar om straffets funktion.

Fängelselivet präglas påtagligt av den stora mängden regler och bestämmelser. Inte minst för det med sig att en rad till synes oskyldiga handlingar blir förbjudna och att fångvakterna är förpliktade att anmäla fångarna närhelst de kommer på dem med att bryta mot någon av reglerna. Men vakterna umgås nära med fångarna under hela arbetsdagen, dag efter dag. De behöver hitta ett sätt att få relationen med dem att fungera, och i en varaktig mellanmänsklig relation är det svårt att undvika anspråk på ömsesidighet.

Mot den bakgrunden kan man förstå vakternas obenägenhet att tillse att regelverket efterlevs. Om vakten gjorde en anmälan varje gång en fånge bröt mot någon av reglerna skulle listorna på överträdelse vara betydligt längre. Men framför allt skulle det generera ständiga konfliktpunkter, i synnerhet om fångarna uppfattade reglerna som orättfärdiga. I en verksamhet där man inte kan förlita sig på vare sig legitimitetsföreställningar eller legitima incitament för att få internerna att lyda är sådana konfliktpunkter kostsamma. Av det skälet är det frestande att underlåta att rapportera regelbrott. Genom att se mellan fingrarna med en förseelse signalerar fångvaktaren att han inte är en omöjlig person, att han har förståelse för eller åtminstone tolererar fångens reaktion på sin

situation. Det kan också uppfattas som en belöning, även om den ligger utanför det legitima gränser. Myntets baksida är att det nu uppstår förhandlingar mellan den enskilde vakten och hans fångar om vem som ska tillåtas komma undan med vad, och vakten dras in i fångarnas sociala liv och fångsamhällets sociala ordning. I ett högsäkerhetsfängelse ger det upphov inte bara till problem med rättssäkerheten – allas likhet inför lagen – utan också till potentiella säkerhetsproblem. Här kan man se en paradox. Det minutiösa regelverk som bland annat var tänkt att ge ökad säkerhet har alltså, när det kombineras med andra faktorer, som oavsiktligt konsekvens att säkerheten kan urholkas.

Så långt Sykes resultat. Men hur långt sträcker sig deras giltighet? Sykes studie gällde ju det sociala livet i ett konkret, enskilt fängelse. Utan den detaljerade undersökningen av fångsamhället i Trenton hade Sykes inte kunnat notera den totala maktens defekter, som är ett centralt förklaringsobjekt i studien. Förklaringen till att makten är ofullständig måste byggas med samma material, och i den meningen handlar det om att förklara ett enskilt fall. Samtidigt är det uppenbart att det intressanta här inte är fängelset i just Trenton, utan snarare vad studiet av detta fängelse kan säga om en vidare klass av företeelser. I sin hantering av sociologens dubbla uppgift rör sig Sykes därför mot den generaliserande polen och behöver precisera vad det konkreta, enskilda fängelset är ett fall av. Först när vi vet vad fallet är ett fall av kan vi avgöra vilka andra fall som befolkar kategorin och därmed borde fungera på samma sätt som det studerade fallet.

Så vad är fallet ett fall av? Sykes introducerade sitt forskningsproblem genom att kontrastera äldre tiders fängelser med det moderna fängelseväsendet. Med den inramningen skulle fängelset i Trenton kort och gott vara ett fall av livet i (moderna) *fängelser*. Men Sykes resonemang om den sociala ordningen på fängelset i Trenton bygger på en specifik kombination av egenskaper: att fångarna delar vardag under lång tid, att deras vardag reglementeras av detaljerade regler och rutiner, att de rutinerna motiveras av omvärldens föreställningar om fängelsestraffets funktioner, att den stora mängden regler gör det svårt att sanktionera alla överträdelser och så vidare. Inte alla moderna fängelser är av det slaget. En öppen anstalt, befolkad av intagna som avtjänar korta straff för mindre all-

varliga brott, saknar de egenskaper som sammantagna tänks skapa fångsamhällets egenskaper.

Ett alternativt förslag skulle vara att se fallet som ett fall av den sociala ordningen i *högsäkerhetsfängelser*. Det finns formuleringar i boken som pekar på att Sykes tänkte i de banorna, exempelvis när han argumenterar för att det studerade fängelset är representativt för amerikanska högsäkerhetsfängelser, trots att dessa skiljer sig åt sinsemellan med avseende på fångpopulationens sammansättning, antalet fångar, när byggnaderna uppfördes och hur de ser ut, hur regelverket är utformat med mera (Sykes 1958: xviii).

Eftersom Sykes bara har studerat ett fall har han inga empiriska belägg för att de mönster han funnit skulle stämma bättre in på den snävare kategorin högsäkerhetsfängelser än på fängelser i allmänhet. Teorin han formulerar på basis av undersökning ger dock vid handen att den kombination av faktorer som tänks förklara förhållandena vid det undersökta fängelset inte förekommer på samma sätt i alla fängelser. Just därför finns det skäl att göra nya undersökningar också av fängelser som enligt teorin *inte* borde fungera på samma sätt. Skulle det visa sig att samma resultat uppstår även där, trots att de utpekade förutsättningarna inte föreligger, finns det skäl till omprövning och nytt teoretiserande. På motsvarande sätt är det intressant att göra nya empiriska undersökningar av högsäkerhetsfängelser, för om man då inte finner samma mönster som Sykes är också det en impuls till fortsatt teoretiserande. En sådan uppföljningsstudie gjordes faktiskt bara några år efter Sykes egen undersökning, men den gången studerade man i stället ett kvinnofängelse (Ward & Kassebaum 1965).

Både "fängelser" och "högsäkerhetsfängelser" är administrativa snarare än analytiska kategorier. Man kan emellertid också läsa boken utifrån dess centrala begrepp, och bokens inledning ger stöd även för en sådan läsning. "Är det så", skriver Sykes, "att system av total makt rymmer inneboende patologier i den bemärkelsen att det finns tryck och spänningar i strukturen som ofrånkomligen måste skapa sprickor i den monolitiska maktkoncentrationen?" (Sykes 1958: xv). Från den utgångspunkten blir hans studie ett fall av den totalitära makten och dess gränser, och i den kategorin ingår inte bara fängelser utan även till exempel totalitära stater. Vi får ett universum av sidoordnade fall som inte är identiskt med den

administrativa kategorin högsäkerhetsfängelser. Väljer man att gå den vägen tar teoretiseringen en ny riktning.

Sykes bok illustrerar en aspekt av sociologens dubbla uppgift. Att sociologer är intresserade av att både förklara enskilda fall och utveckla generaliseringar gör att läsaarten ofta är underbestämd. En och samma studie kan läsas som ett förslag på hur vi kan förstå och förklara ett bestämt skeende och som ett bidrag till en mer generell teori. Relationen mellan ett fall och vad det är ett fall av blir därtill relativt lös – och just här ligger en ständig impuls till fortsatt teoretiserande.

Litteratur

- Agevall, Ola (2007) "Mobbing, interaktion och meningsproduktion. Lokala kulturer, individuella trakasserier och kategoriell uteslutning", 164–188 i Mikael Carleheden, Rolf Lidskog & Christine Roman (red.), *Social interaktion. Förutsättningar och former*. Malmö: Liber.
- Agevall, Ola (2008) *The Career of Mobbing. Emergence, Transformation, and Utilisation of a New Concept*. Växjö: Växjö universitet.
- Agevall, Ola & Gunnar Olofsson (2019) "Den högre utbildningens professionella fält", 55–146 i Thomas Brante, Kerstin Svensson & Lennart G. Svensson (red.), *Det professionella landskapets framväxt*. Lund: Studentlitteratur.
- Arnold, Matthew (1868) *Schools and Universities on the Continent*. London: Smith, Elder & Co.
- Ben-David, Joseph (1963) "Professions in the Class System of Present Day Societies", *Current Sociology* 12(3): 247–298.
- Bledstein, Joseph (1976) *The Culture of Professionalism. The Middle Class and the Development of Higher Education in America*. New York: Norton.
- Brusatte, Steve (2018) *The Rise and Fall of the Dinosaurs. The Untold Story of a Lost World*. London: Picador.
- Fine, Gary Alan (1979) "Small Groups and Culture Creation. The Idioculture of Little League Baseball Teams", *American Sociological Review* 44(5): 733–745.
- Fine, Gary Alan & Bill Ellis (2010) *The Global Grapevine. Why Rumors of Terrorism, Immigration, and Trade Matter*. New York: Oxford University Press.
- Foucault, Michel (2017 [1975]) *Övervakning och straff. Fängelsets födelse*. Lund: Arkiv förlag.
- Freidson, Eliot (2001) *Professionalism. The Third Logic*. Chicago: University of Chicago Press.
- Grimen, Harald (2008) "Profesjon og kunnskap", 71–86 i Anders Molander & Lars-Inge Terum (red.), *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, Börje (1952) *Österlen. En studie över social-antropologiska sammanhang under 1600- och 1700-talen i sydöstra Skåne*. Stockholm: LT.
- Hockney, David (2006) *Secret Knowledge. Rediscovering the Lost Techniques of the Old Masters*. London: Viking studio.

SOCIOLOGENS DUBBLA UPPGIFT

- Hultman, Henrik (2013) *Liv och arbete i pizzabranschen*. Lund: Arkiv förlag.
- Lippmann, Walter (1997 [1922]) *Public Opinion*. New Brunswick: Transaction.
- Mill, John Stuart (1867) *Inaugural Address Delivered to the University of St. Andrews Feb. 1st 1867*. London: Longmans, Green, Reader, and Dyer.
- Morin, Edgar (1971 [1969]) *Ryktet i Orléans. En sociologisk studie*. Stockholm: PAN/Norstedt.
- Parsons, Talcott (1937) *The Structure of Social Action*. New York: McGraw-Hill.
- Parsons, Talcott (1964) "Die akademischen Berufe und die Sozialstruktur", i Talcott Parsons, *Beiträge zur soziologischen Theorie*. Neuwied am Rhein: Luchterhand.
- Roth, Günther (1978) "Introduction", i Max Weber, *Economy and Society*, band 1. Berkeley: University of California Press.
- Swedberg, Richard (2014) *The Art of Social Theory*. Princeton: Princeton University Press.
- Sykes, Gresham (1958) *The Society of Captives. A Study of a Maximum Security Prison*. Princeton: Princeton University Press.
- Ward, David & Kassebaum, Gene (1965) *Women's Prison. Sex and Social Structure*. Chicago: Transactions.
- Weber, Max (1983 [1922]) *Ekonomi och samhälle. Förståendesociologins grunder*, band 1. Lund: Argos.

